

O‘zbekiston psixologlari tomonidan er-xotin o‘rtasidagi ajrim sabablarini o‘rganilganligi

Qo‘shnazarova O‘g‘iljon Rustambekovna
Urganch davlat universiteti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston psixologlari tomonidan er-xotin munosabatlaridagi nizolarni o‘rganilganlik xolati yoritilgan. O‘zbekiston psixologlarining oilaviy munosabatlar haqidagi fikrlari to‘liq keltirilgan. Er-xotin o‘rtasidagi nizolar qanday kechishi aniqlanib, izohlandi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek psixologlari, er-xotin, oilaviy munosabatlar, nizolar, oilaviy hayot muammolari, oilada yuz beradigan ziddiyatlar, ajralishlar.

Annotatsiya. В данной статье описывается исследование конфликтов в супружеских отношениях уzbekskimi psixologami. Мнения uzbekskix psixologov о семейных отношениях приводятся полностью. Определено и объяснено, как происходит конфликт между мужем и женой.

Klyuchevye slova: uzbekskie psixologi, муж и жена, семейные отношения, конфликты, проблемы семейной жизни, конфликты в семье, расставание.

Annotation. This article describes the study of conflicts in marital relations by Uzbek psychologists. The opinions of Uzbek psychologists about family relations are given in full. It was determined and explained how conflicts between husband and wife take place.

Key words: Uzbek psychologists, husband and wife, family relations, conflicts, problems of family life, conflicts in the family, separation.

Kirish. Muxtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich o‘z nutqida “keyingi paytda oilaviy ajrimlarning oldini olish, ajrim sonini kamaytirish bo‘yicha samarali ishlar olib borilayotganini qayd etib o‘tdilar, buni ajrim yoqasiga kelib qolgan, 23 mingga yaqin oila yarashtirilgani, ajrimlar soni 3 mingdan ziyodga kamaygani ham ko‘rsatib turibdi, lekin shunga qaramay bir achchiq haqiqatni tan olishimiz kerak. bu raqamlar hamon yuqori ko‘rsatkichda saqlanib qolmoqda”, shuningdek, “Oila bor ekan, farzand degan bebaho ne‘mat bor, insoniy qadr-qimmat va ma’naviyat bor. Oilaviy baxt bu – eng ulug‘ saodatdir. Eng katta baxt, men buni

ming marta qaytarishdan charchamayman, oilamiz tinch bo‘lsin! Oila kichik vatan, oila tinch bo‘lsa, baxtli bo‘lsa, vatan tinch bo‘ladi. O‘sha baxtli kunlarni, vatanimizning, yoshlarimizning kamolini hozir niyat qilayotganimiz kabi ko‘rish hammamizga nasib etsin!”, — deya ta’kidlagan.

Ma’lumki, o‘zbek oilalarida ajralishlar miqdori boshqa millatlar, masalan rus oilalarinikiga qaraganda ikki marta, Yevropa xalqlarinikiga qaraganda uch-to‘rt marta kam. Ammo har bir ajrashgan oilaga to‘g‘ri keladigan “tirik yetim” bolalar soni boshqa millatlarga nisbatan o‘zbek oilalarida ikki-uch martaga ko‘p. Buning natijasi oilada er-xotin munosabatlarining mustahkamligi va qadriyatlarini yo‘qolishiga sabab bo‘lmoqda. Shuning uchun ham hozirgi vaqtda oilaviy nizolar hamda ajralish muammosini ilmiy asosda o‘rganish masalalariga alohida e’tibor berilmoqda.

Oilaviy nizolarning eng xarakterlilaridan biri bu er va xotin o‘rtasidagi nizolardir. Xo‘sh, eng ezgu niyatlar bilan bir-birlarini sevib oila qurgan yoshlar nega oila qurishgandan keyin ularning o‘zaro munosabatlarida nizo-janjallar ro‘y beradi? Ular nima uchun urushadilar? Umuman er-xotinlik hayotida nizolarsiz, urush - janjalarsiz ham yashasa bo‘ladimi? Bu kabi savollarni yana ko‘p davom ettirish mumkin.

Xalqimizda bir gap bor: oshsiz uy bo‘lishi mumkin, lekin nizosiz uy bo‘lmaydi. Faqat, nizoning nizodan farqi bor.

Yosh oilada er-xotinlarning o‘zaro munosabatlari rivojlanishining o‘ziga [xos qonuniyatlari](#), ayniqsa, yosh o‘zbek oilasida uning etnik, hududiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda yosh kelin va kuyovning yangi ijtimoiy sharoitlarga moslashishi jarayoni bilan bog‘liq qiyinchiliklar er-xotin munosabatlarida nizoli vaziyatlar va nizolarni yuzaga keltirishi mumkin. Afsuski, bunday jarayonlar deyarli har bir oila uchun muqarrar bo‘lgan va aksariyat yoshlar oila qurish arafasida o‘z nikohlaridan kutmagan jarayonlardir

Mavzuga oid adabiyotlar taxlili (Literature review). X.Karimovning ilmiy ishlarida o‘zbek oilasida er-xotin orasidagi nizolar boshqa millat vakillari (rus, ukrain va boshqa) oilalaridagi nizolardan farqlanishi, ya’ni o‘ziga xos etnopsixologik xususiyatlarga ega ekanligi aniqlangan o‘zbek oilalaridagi er-xotin orasida nizolarning kelib chiqishiga milliy-madaniy muhitga xos bo‘lgan nikoholdi omillarining xususiyatlari: ya’ni ba’zida tanishish imkoniyatining bo‘lmasligi yoki qisqaligi ham ta’sir etishi, natijada yuzaga kelgan nizo sabablarini tomonlar o‘zidan

qidirmasligi, uni bartaraf etishda ota-onalarga tayanish, oiladagi o‘zaro munosabatlar qo‘pollik asosiga qurilishi va boshqa bir qator salbiy holatlar yuzaga kelishi ko‘rsatib o‘tiladi.

X.Karimov tadqiqot ishlari natijalariga tayanib er-xotin o‘rtasidagi yuz beradigan nizoli holatlarning klassifikatsiyasini ishlab chiqqan. Nizolar klassifikatsiyasini asoslashda nizo sabablari, unda ishtirok etganlar soni, uning ifodalanish darajalari, nizo o‘chog‘i, yo‘nalganlik xarakteri, bosqichlari va boshqalar asos qilib olingan. Shu bilan bir qatorda, muallif tadqiqotlariga tayanib oilaviy nizolarning oldini olish yo‘llari, bartaraf qilish choralari, unda o‘zaro munosabatlar barqarorligini ta‘minlashga bog‘liq tavsiyalarni ham ilgari suradi. [1.142-b.]

F.R.Ro‘ziqulov ilmiy izlanishlarida o‘zbek oilalarda ajralishning ijtimoiy-psixologik asoratlarini ilmiy asoslashga harakat qilgan. F.Ro‘ziqulov ajralish 34 miqdori haqida gapirar ekan, “Ajralish respublikamiz hududida istiqomat qilayotgan oilalarda Fransiya, Angliya, Germaniya, AQSH, Boltiq bo‘yi davlatlari, Rossiya va boshqa MDH mamlakatlaridagiga qaraganda, bir necha marotaba kam bo‘lsa-da, biroq o‘zbek oilalarida ajralish asoratlari nihoyatda ayanchli, noxush holatlar, kechinmalar, hodisalar keltirib chiqarishini hisobga olsak, uning miqdoriy ko‘rsatkichlari quyi ekanligi xotirjamlikka asos bo‘la olmaydi”, deb ko‘rsatib o‘tadi. Muallifning tadqiqot xulosalariga ko‘ra, ajralish va uning asoratlari o‘zbek oilalarida o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ko‘p bolalilik, uning murakkab tuzilmaliligi, qarindosh-urug‘chilik aloqalarining kuchliligi, oila-nikoh munosabatlarining etnik xususiyati ko‘proq saqlanib kelganligi, o‘zbek oilasida ajralish boshqa xalqlarnikiga nisbatan qoralanishi, er-xotinlarning turmush darajasi, bilim saviyasi, muloqot madaniyati va shu kabilar bilan asoslanadi.

[3,160-b.]

E.G‘oziyevning oilaviy hayot muammolari sohasida olib borgan tadqiqotlarida ta‘kidlanishicha, oilaviy munosabatlar turli negiz: iqtisodiy, mafkuraviy, hissiy-irodaviy, ahloqiy-aqliy, qarindosh-urug‘chilik, yaqinlik va do‘stlik- birodarlik asosida quriladi. Ana shu negizlar baquvvat oilada er-xotin totuvligi, oila barqarorligi, oilaning baxti va farovonligi ta‘minlanadi.[4,123-b.]

E.G‘oziyev o‘z tadqiqotlarida oilada yuzaga keladigan ziddiyatlar va oila buzilishlari haqida ham alohida to‘xtalib, uning muayyan sabablari: er-xotinning xarakter jihatidan mos tushmaganligi, farzand ko‘rmaslik, kelinning ma‘naviy va

jismoniy jihatdan haqoratlanganligi, moddiy ta'minotdagi kamchiliklar, tarbiyaviy qashshoqlik, oilada ortiqcha an'ana va marosimlarning mavjudligi, ichkilikka ruju qo'yish, rashk, madaniy hordiq chiqarish imkoniyatining yo'qligi, qarindoshurug'chilikdagi ko'ngil buzar ishlar mavjudligini ko'rsatib o'tadi.

M.G.Davletshin tadqiqotlarida o'zbek oilasining etnopsixologik muammolari keng qamrovli o'rganilgan, shuningdek, ta'lim tizimida o'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda etnopsixologik omillarni e'tiborga olish masalalari, etnopsixologik xususiyatlarning O'zbekistonning psixologiya fanida o'rganilganlik darajalari nazariy yo'nalishda tahlil qilinadi.

M.G.Davletshin ajrimlar ularning yuzaga keltirgan sabablar er-xotinlarning o'zaro munosabatlari doirasidan tashqaridagi omillarga xam bog'liq bo'lmoqda. Ularning sababchilari va ishtirokchilari xam ba'zan er-xotindan tashqari uchinchi odam bo'lishi mumkin, xal etilishi ham er-xotinlarning o'zlarigagina emas balki shu uchinchi “boshqa” odamga bog'liq bo'ladi. Bularning oqibatida nizolarning yanada kuchayishi va sonining ortishi kuzatiladi. [8,37-b]

N.A.Sog'inov o'z tadqiqot ishlarida o'zbek oilalarida kuzatiladigan ajralishlarning etnopsixologik xususiyatlari, ajralishlarga olib keluvchi muhim omillar, uning motivlari va sabablarini ilmiy asoslashga harakat qilgan. [6,49-b]

N.A.Sog'inovning ta'kidlashicha, o'zbek oilalarda er-xotinlarni yoki ulardan birini ajralishiga undovchi muhim sabablar sirasiga turmush o'rtog'ining qo'polliqi, turmush o'rtog'ining hurmat qilmasligi, yosh oila hayotiga ota-onalarnig noo'rin aralashuvi, turmush o'rtog'ining oilaning umumiy masalalariga befarqligi va boshqalar kiradi. [5,49-b]

M.Fayziyeva tadqiqotlarida oila barqarorligiga shaxslararo munosabatlar ta'sirining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari yoritilib, munosabatlar barqarorligini ta'minlashda er-xotin o'rtasida o'zaro hurmat va ishonchning bo'lishi, oila a'zolarining tushunishlari, muomala odobi, ularning onglilik va ma'naviyahloqiy mavqei, moddiy ta'minlanganlik, rollar taqsimotining o'rnliligi, jinsiy moslik, uy-joy mavjudligi muhim omillar sifatida e'tirof etilgan.

M.Fayziyevaning xulosalariga ko'ra, nizolarning kelib chiqishida er-xotin fe'l-atvorining mos kelmasligi, farzandsizlik, byudjetni oqilona boshqara olmaslik kabi omillar tan olinsa, rashk va ishonchsizlik, oilaga uchinchi shaxsning aralashuvi, jinsiy munosabat qoidalariga amal qilmaslik ziddiyatlar kelib chiqishida muhim o'rin egallashini e'tirof etadi. [7,121-b.]

Taxlil va natijalar (Analysis and results). V.M.Karimova tadqiqotlarida oilaviy ijtimoiy tasavvurlar shakllanishida bola shakllanayotgan oila va undagi o‘zaro munosabatlar xarakteri muhim ahamiyat kasb etishi, ya’ni oilaning katta yoki kichikligi, to‘liq yoki noto‘liqligi, undagi rollar, jinsiy o‘zaro munosabatlar haqida va reproduktiv tasavvurlar xarakterini belgilashi va shaxsiy ijtimoiy ustanovkalar yo‘nalishida aks etishi aniqlangan. Oiladagi o‘zaro munosabatlarning asosini tashkil etgan oilaviy rollarga oid tasavvurlar va ularning differentsiatsiyasi o‘zining yosh, hududiy va jinsiy xususiyatlariga ega bo‘lib, ular avvalo har bir oilaning ruhiy ma’naviy muhiti, u yerdagi milliy qadriyatlar, an’analar, rasm-rusumlar qanchalik saqlanib qolganligiga ham bog‘liqligi asoslangan. Muallif nikoh yoshigacha bo‘lgan yoshlar bilan oilali er-xotinlarning oilaviy ijtimoiy tasavvurlari o‘rtasidagi asosiy farqlarni psixologik nuqtai nazardan tahlil qilib, uning sabablarini ko‘rsatib o‘tgan. Ajralish faqatgina ajralgan er-xotinlar emas, balki ajralish oqibatida otasiz yashayotgan farzandlarga salbiy ta’sir ko‘rsatar ekan. Ayniqsa, ajralish natijasida o‘sayotgan qiz bolani xis tuyg‘ulariga otasiga bo‘lgan mexriga, qiz bolada shakllanadigan ota obriziga va otasiz o‘sayotgan qizning ruxiyatiga kuchli ta’sir qiladi. Bu esa nafaqat qiz bolani bolalik davrida balki kelgusi o‘zi mustaqil oila qurganida xam o‘z asoratini ifodalashi mumkin. [2.44-45-b]

Oila - bu muhabbat va hurmatda yaratilgan aholi va qonunlarga ega bo‘lgan kichik davlat. Har bir mustahkam va birlashgan oilada o‘zlarining oilaviy qadriyatlari mavjud bo‘lib, bu jamiyatning bu tuzilishiga butunligini saqlashga yordam beradi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Nizoli vaziyatlar har qanday oilada u yoki bu darajada yuzaga keladi. Oila qanday bo‘lishidan qat’i nazar nizolar- dan mutlaqo xoh (himoyalangan, kafolatlangan) bo‘la olmaydi. Chunki oiladagi shaxslararo munosabatlar odatda nizosiz bo‘lmaydi. Bu nizolar ma’lum darajada er-xotin munosabatlarini rivojlantiruvchi katalizator vazifasini o‘taydi. Lekin nizoning nizodan farqi bor. Ular kelib chiqishi, tashqi ifodalanishi, takrorlanib turish tezligi (soni) va nihoyat oqibatlariga ko‘ra bir-birlaridan farqlanadi. Biror-bir maxsus mezon yo‘qki, shunga asosan nizolarning qaytalanishi, kuchi, darajasi va boshqa ma’lumotlari (ko‘rsatkichlari)ni aniq belgilab berish (olish) mumkin bo‘lsa. Bunda hamma narsa subyektning o‘ziga, uning shaxsiy, psixologik xususiyatlariga, yoshiga, jinsiga, uning qo‘yilishiga, nizoning qanday idrok qilinishi va boshqa omillarga bog‘liq bo‘ladi. Ma’lumki, bir-birlariga aynan

o'xshash, mos ikki odamning bo'lishi mumkin emas, chunki shaxs va uning individualligi takrorlanmasdir. Shunday ekan ikki va undan ortiq shaxsdan (individ)dan tashkil topgan oila ham ikki, uch karra takrorlanmasdir.

Bir oila uchun me'yorida bo'lgan shaxslararo munosabatlar tizimi, ikkinchi bir oilaga mutlaqo mos kelmasligi, yoki biron-bir oila uchun u qadar ahamiyatga ega bo'lmagan nizo va uning sababi boshqa oila a'zolarining o'zaro munosabatlarida jiddiy oqibatlar olib kelishi mumkin va hokazo.

Shunday ekan jamiki oilalarga xos bo'lgan nizolar va ularning sabablarini yagona bir o'lcham yoki xarakteristika bilan ko'rsatib berish masalasi ham mantiqqa to'g'ri kelmaydigan ishdir. Lekin turli toifadagi oilalarni o'rganish, ular a'zolarining o'zaro munosabatlarini taqqoslash va shu kabilar asosida ayrim nisbiy xulosalarga, mulohazalarga kelish mumkinki, shu nisbiylikdan har bir odam o'zi uchun nisbatan «tegishli» xulosalar chiqarib olishi lozim bo'ladi. Shuning uchun, biz quyida oilaviy munosabatlar, oiladagi nizolar haqida fikr yuritir ekanmiz, ularning barcha oilalarga mutlaq tegishli bo'lishligini (ekanligini) da'vo qilolmaymiz.

Er-xotin nizolarini bartaraf etishda yanada yuksak psixokorreksion va psixokonsultatsiya yondashuvlarini, oilaviy hayotga ta'sirini qulaylashtirish imkoniyatlarini tayyorlash bugungi kunning dolzarb tavsiyasi hisoblanadi. Shuningdek, psixokorreksion va psixokonsultatsiya yondashuvlarini sog'lom oila qurishga yoshlarni lozim darajada tayyorlash, psixik sog'lom er-xotinlarni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi yoshlari o'rtasida, eng avvalo turli o'quv muassasalari bazasida, global tarmoqda ommalashtirish mexanizmlarini o'rganish ushbu tadqiqotimizning eng asosiy maqsadi hisoblanadi.

Respublika “Oila” ilmiy-amaliy markazi tomonidan ajrimlarning sabablari o'rganilganda, aksariyat holatlarda bu birinchi o'rinda er-xotinlarning o'zaro kelishmovchiliklari, fe'l-atvorning bir-biriga mos kelmasliklari, rashk, xiyonat, kelin bilan qaynona va boshqa yaqin qarindoshlarning chiqishmasliklari, erkakning zararli odatlarga berilib ketishi (ichkilikka, giyohvand moddalarga va shu kabi), moddiy qiyinchiliklar (asosan erning ishlamasligi, mustaqil oilani boshqara olmasligi), qudalarining to'ydan keyin o'zaro kelishmay qolishlari, erning daraksiz ketib qolishi kabilar qayd etiladi. Ajrimlar sabablari o'rganilganda, iqtisodiy qiyinchiliklar tufayli oilaning buzilishi eng oxirgi o'rinda qayd etiladi, chunki aksariyat o'ziga to'q, boy-badavlat oilalarda yoshlar asosan uch sabab tufayli ajrishib ketmoqda: rashk va xiyonat, kelin-qaynona munosabatlaridagi

kelishmovchilik va turmush sharoitidagi noqulayliklar. Umuman olganda, nikoh ajrimlarining bosh omili yoshlarni ma'naviy jihatdan turmush qurishga tayyor emasliklaridir.

Shuning uchun xam hozirgi vaqtda ajralish muaamosi ilmiy asosda o'rganish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. Bu o'rinda ajralish omillari va sabablarini aniqlash muxim axamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov X.K. Uzbek oilalarida er-xotin nizolarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari: Dis... psixologiya fanlari nomzodi. - T.: 1994. - 142 b.
2. Karimova V.M. Ijtimoiy tasavvurlarning shakllanishida er-xotin uzaro munosabatlariniig roli. / Uzbek oilasi- ning etnopsixologik muammo-lari. Resp. Ilm. amal. anj. ma'ruzasi kiskacha bayoni. - T., 1993. -44-45 b.
3. Ruzikulov F.R. Uzbek oilalarida ajralishning ijtimoiy- psixologik asoratlari: Dis... psixologiya fan nomzodi: 19.00.05. - T.:2002.-160 b
4. G'oziyev. E, M. Xolmuhammedov, X. Ibrohimov. Psixologiya metodologiyasi .T: "Sharq",2002.-123 b49 SHoumarov G' B, I.O.Haydarov "Oila psixologiyasi" o'quv qo'l. Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun. 2008 y. "SHarq" nashriyoti.
7. Soginov NA. SHoumarov F. B. Uzbek oilalrida ajralish va uning ijtimoiy psixologik xususiyatlari. //Resp. Ilm- amal. anjum. ma'r. kisk. bayoni. -T., 1993. - 49 b.
8. Soginov N.A. YOsh uzbek oilalarida yuzaga keladigan er- xotin nizolarining etnik xussusiyatlari. //Resp. Ilm amal. anjum. Ma'ryu. kiska bayoni. -T., 1993. -49 b.
9. Mavluda Fayzieva, Azim Jabborov «Oilaviy munosabatlar psixologiyasi» Toshkent «YAngi asr avlodi» 2007.121-b
10. Davletshin M.G, Shoumarov G 'B. Zamonaviy o'zbek oilasi va uning psixologik xususiyatlari / O'zbek oilasining etnopsixologik muammolari: Respublika ilmiy-amaliy anju- mani ma'ruzalari qisqacha bayoni. — Toshkent, 1993. - 37-b.